

УДК 343.1

Валерія Смірнова,

здобувач аспірантури і докторантури

Національної академії Служби безпеки України

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ІНШИХ ОСІБ, ЯКІ ЗАЛУЧАЮТЬСЯ ДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У статті розглянуто стан нормативно-правового регулювання процесуальних прав та обов'язків інших осіб, які залучаються до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також запропоновані зміни й доповнення до окремих статей КПК України в частині, що стосується цієї проблематики.

Ключові слова: кримінальне провадження, учасники кримінального провадження, права та обов'язки, негласні слідчі (розшукові) дії, залучення інших осіб.

Постановка проблеми. З упродовженням у вітчизняний кримінальний процес інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), що є різновидом слідчих (розшукових) дій (далі – СРД), законодавець значно розширив коло осіб, які залучаються до їх проведення. Так, згідно з ч. 6 ст. 246 КПК України за рішенням слідчого, прокурора до проведення НСРД можуть залучатися інші особи з метою сприяння та надання допомоги у їх проведенні [1]. Термін «інші особи» у даному випадку застосований законодавцем як узагальнене визначення, яким охоплюються будь-які особи, що сприяють органам досудового розслідування у проведенні НСРД [2, с. 100].

Ефективність діяльності цих осіб значною мірою залежить від чіткого визначення їхнього процесуального статусу, зокрема прав і обов'язків, які натепер залишаються не досить унормованими. Не дістало свого вирішення це питання і в науковій сфері, оскільки предметом численних досліджень зазвичай є процесуальний статус учасників кримінального провадження, уповноважених проводити НСРД, а не осіб, залучених до їх проведення.

Назріла потреба в уточненні таких складників процесуального статусу зазначених осіб, як права і обов'язки, зумовлена необхідністю удосконалення кримінального процесуального законодавства з цього питання та потребами слідчої практики з підвищення ефективності проведення НСРД, що й зумовило вибір теми та актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених питань у межах загальної проблеми. Широкий спектр питань щодо організації й проведення НСРД був предметом дослідження Б. І. Бараненка, О. А. Білічак, В. О. Глуш-

кова, Н. О. Гольдберг, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, А. І. Карпова, В. А. Колесника, С. С. Кудінова, Д. Й. Никифорчука, М. А. Погорецького, Є. Д. Скулиша, І. В. Сервещького, Д. Б. Сергєєвої, О. В. Соколова, С. І. Спільника, С. Р. Тагієва, С. С. Терещука, В. М. Тертишника, В. Г. Уварова, Л. Д. Удалової, Р. М. Шехавцова, М. Є. Шумили, Л. І. Щербини та низки інших фахівців. Наукові ідеї, сформовані ними, знайшли відображення у законодавстві та позитивно сприйняті правозастосовною практикою.

Проте питання щодо прав та обов'язків інших осіб, які залучаються до проведення НСРД, досліджувалося обмеженим колом науковців і фахівців-практиків, результатами студювання яких не охоплюються всі складники зазначеної проблеми.

Метою статті є дослідження стану нормативно-правового регулювання процесуальних прав та обов'язків «інших осіб», які залучаються до проведення НСРД, та розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства з цього питання.

Виклад основного матеріалу. Процесуальний статус особи, залученої до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, визначається нами як сукупність закріплених кримінальним процесуальним законодавством, іншими законодавчими й підзаконними нормативно-правовими актами прав, обов'язків та гарантій діяльності зазначеної особи, що визначаються метою і завданнями, які вона вирішує під час проведення цих дій.

Саме права та обов'язки особи, залученої до проведення НСРД, є тим правовим інструментарієм, який забезпечує реалізацію нею своїх процесуальних функцій. Пра-

ва і обов'язки визначають міру її можливої (правомірної) поведінки під час сприяння у проведенні НСРД, засобом закріплення якої є норми кримінального процесуального законодавства України. Зрозуміло, що така особа реалізовує свої права й обов'язки виключно у межах певного періоду – на час залучення до проведення НСРД та в конкретних правовідносинах, що виникають у зв'язку з реалізацією цієї функції [3, с. 222-228].

Коло осіб, що залучаються до проведення НСРД, значною мірою залежить від кримінальних проваджень, у яких проводяться такі дії, та конкретного злочину, досудове розслідування якого підслідне тому чи іншому органу досудового розслідування (ч. 1 ст. 38, ст. 216 КПК України). У результаті аналізу положень кримінального процесуального законодавства, наукових публікацій із зазначеної проблематики, узагальнення матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів, підслідних слідчим органам безпеки, та проведеного анкетування слідчих і співробітників оперативних підрозділів ми дійшли висновку, що найбільш часто до проведення НСРД залучаються: 1) перекладач; 2) спеціаліст; 3) поняті; 4) особи, залучені до конфіденційного співробітництва; 5) особи, які відповідно до закону виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; 6) керівники, представники та працівники установ (керівники та представники установ зв'язку, керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку, керівники та працівники банківської установи); 7) співробітники оперативних підрозділів.

Проте не всі перелічені особи віднесені законодавцем до учасників кримінального провадження (п. 25 ч. 1. ст. 3 КПК України), а права та обов'язки у КПК України унормовані лише щодо частини цих осіб. Так, у КПК України процесуальні права й обов'язки визначені лише у співробітників оперативного підрозділу (ст. 41 КПК України), перекладача (ст. 68 КПК України) та спеціаліста (ст.ст. 71, 72 КПК України). Повноваження інших осіб, таких як: поняті; особи, залучені до конфіденційного співробітництва; особи, які відповідно до закону виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; керівники та представники установ зв'язку; керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку; керівники та працівники банківської установи, не знайшли свого відображення у положеннях КПК України.

Зважаючи на викладене, права і обов'язки осіб, залучених до проведення НСРД, умовно поділяються на унормовані у КПК України

та в інших актах кримінального процесуального законодавства. Зважаючи на положення ч. 2 ст. 1 КПК України та надане у рішенні Конституційного Суду України від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98 тлумачення терміна «законодавство» [4, с. 20], до кримінального процесуального законодавства належать відповідні положення Конституції України, КПК України, інших законів України й підзаконних нормативно-правових актів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Водночас, згідно з ч. 3 ст. 9 КПК України, закони й інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК України, оскільки пі час його здійснення не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу.

З урахуванням викладеного розглянемо права й обов'язки перелічених осіб, які зазвичай залучаються до проведення НСРД. Так, співробітники оперативних підрозділів правоохоронних органів, вичерпний перелік яких наведено у ч. 1 ст. 41 КПК України, здійснюють СРД та НСРД у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Особливістю цих оперативних підрозділів є те, що відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вони наділені оперативно-розшуковою юрисдикцією [5].

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ст. 40 КПК України). Це означає, що він, по-перше, має проводити будь-яку СРД чи НСРД відповідно до процесуальної форми, встановленої кримінальним процесуальним законом, і, по-друге, користуючись повноваженнями слідчого, може застосовувати примус під час її проведення, якщо це передбачено відповідною нормою КПК України. Водночас співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням щодо цього до слідчого судді чи прокурора.

Обов'язки цих співробітників визначені у ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та низці міжвідомчих й відомчих нормативно-правових актів, що стосуються окремих напрямів їхньої діяльності.

Права та обов'язки перекладача унормовані у ст. 68 КПК України, згідно з якою завданням цього учасника кримінального провадження є переклад пояснень, показань або документів. Перекладач має право: ставити запитання з метою уточнень для правиль-

ного перекладу; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із залученням його до кримінального провадження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

До його обов'язків належить: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду; заявити самовідвід за наявності обставин, визначених у ч. 1 ст. 77 та ч. 1 ст. 79 КПК України; здійснювати повний і правильний переклад; посвідчувати правильність перекладу своїм підписом; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків [4, с. 217-220].

При цьому законодавець не обмежує обсяг прав та обов'язків перекладача залежно від того, залучений він до проведення СРД чи НСРД. На практиці їх реалізація відбувається з урахуванням обставин та особливостей конкретної НСРД, до проведення якої залучений перекладач.

Процесуальні права та обов'язки спеціаліста, як і перекладача, визначені у КПК України. Так, згідно з ч. 4 ст. 71 КПК України він має право: ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом. Обов'язком спеціаліста є: прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади; виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; заявити самовідвід за наявно-

сті обставин, визначених у КПК України [4, с. 225-228]. Реалізація перелічених прав і обов'язків спеціаліста під час проведення НСРД відбувається з урахуванням обставин та особливостей конкретної дії, до проведення якої він залучений.

Згідно з п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України понятій належить до учасників кримінального провадження, який може залучатися до проведення як СРД, так і НСРД. Проте, на відміну від інших учасників кримінального провадження, його обов'язки, як впливає з ч. 3 ст. 66 КПК України, обмежені вимогою не розголошувати на вимогу слідчого, прокурора відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Результати аналізу окремих положень КПК України, якими частково унормовано діяльність понятого, дозволяють дійти висновку щодо його основного завдання під час проведення СРД/НСРД, яким є посвідчення факту проведення цих дій, їх ходу та результатів, що є гарантією правильного безпосереднього сприйняття обставин і фактів, які мають значення для кримінального провадження, та їх належного фіксування у процесуальних документах. Із зазначеного вбачається, що у разі невідповідності фіксації в протоколі факту проведення СРД/НСРД, її ходу або результатів понятій повинен мати право вимагати внесення до його змісту відповідних змін або доповнень.

Зважаючи на викладене, пропонуємо конкретизувати в ч. 3 ст. 66 КПК України права і обов'язки понятого, доповнивши її нормою такого змісту: «Понятій зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду; 2) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом; 3) засвідчити своїм підписом відповідність записів у протоколі виконаним діям. Зауваження понятого з приводу проведених процесуальних дій підлягають обов'язковому занесенню до протоколу. За відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків понятій несе відповідальність, встановлену законом».

У ст. 275 КПК України унормовано питання використання конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД. Проте права і обов'язки особи, залученої до конфіденційного співробітництва, визначені не в КПК України, а у відомчих нормативно-правових актах, що мають відповідний гриф обмеження доступу.

Положення ст. 272 КПК України унормовують порядок проведення такої НСРД, як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. До виконання такого

завдання залучаються особи, які конфіденційно співробітничать із правоохоронними органами; учасники організованої злочинної групи чи організації, з якими встановлено конфіденційні відносини; співробітники уповноважених оперативних підрозділів, що діють на підставі доручення слідчого, прокурора. Відповідно, співробітники оперативних підрозділів під час проведення такої НСРД, як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, користуються правами й обов'язками слідчого, про що зазначено у ч. 2 ст. 41 КПК України, а особи, залучені до конфіденційного співробітництва, – визначеними у відомчих нормативно-правових актах.

Результати аналізу положень КПК України, якими частково врегульовано повноваження керівників і представників установ зв'язку (ст. 262 КПК України), керівників і працівників операторів телекомунікаційного зв'язку (ст. 263 КПК України) та керівників і працівників банківської установи (ст. 269-1 КПК України), якими вони наділяються на час проведення зазначених НСРД, дозволяють дійти висновку, що визначеними у цих осіб є лише обов'язки.

Так, згідно з ч. 5 ст. 262 КПК України керівники і представники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню НСРД (накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції – ст.ст. 261, 262 КПК України) і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію. Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи.

Керівники і працівники операторів телекомунікаційного зв'язку, згідно з ч. 4 ст. 263 КПК України, зобов'язані сприяти виконанню дій зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій і отриманої інформації та зберігати її в незмінному вигляді.

Залучений до моніторингу банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України) керівник банківської установи зобов'язаний не розголошувати інформацію про проведення цієї НСРД, а також письмово попередити усіх її працівників, залучених до моніторингу, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність.

Керівники та працівники банківської установи зобов'язані надавати в поточному режимі (до виконання відповідної операції, а у разі неможливості – негайно після її виконання) інформацію про операції, що

здійснюються на одному або декількох банківських рахунках.

Права перелічених керівників, представників та працівників установ, які залучаються до проведення НСРД у кримінальному провадженні, залишилися поза увагою законодавця. Основним завданням цих осіб є надання сприяння під час проведення чітко визначених НСРД, яке має переважно технічний, допоміжний характер, зумовлене їх посадою та/або місцем роботи. Водночас участь цих осіб у зазначених діях дозволяє, як і понятим, посвідчити факт, хід та результати їх проведення, що є гарантією правильного безпосереднього сприйняття обставин і фактів, які мають значення для кримінального провадження, та їх належного фіксування у процесуальних документах.

У підсумку зазначимо, що права осіб, залучених до проведення НСРД, можна умовно поділити на три групи, які: 1) спрямовані на матеріальне забезпечення діяльності цих осіб; 2) зумовлені виконанням ними процесуальних функцій; 3) стосуються забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. У свою чергу, обов'язки також поділяються на три групи: 1) спрямовані на уникнення можливості залучення до проведення НСРД упереджених, необ'єктивних осіб або заінтересованих у результатах кримінального провадження; 2) зобов'язують особу дотримуватися відповідної поведінки з метою належного сприяння у проведенні НСРД; 3) дозволяють уникнути розголошення відомостей про факт та методи проведення НСРД чи отриману інформацію, які стали відомі особі у зв'язку з виконанням її обов'язків.

Висновки.

Права та обов'язки особи, залученої до проведення НСРД, визначають міру її можливої (правомірної) поведінки як під час проведення НСРД, так і у правовідносинах, що згодом виникають у зв'язку з цією діяльністю. Їх сукупність є тим правовим інструментарієм, що забезпечує можливість виконання поставлених перед особою завдань та досягнення визначеної мети діяльності у цій сфері.

З урахуванням результатів проведеного дослідження пропонуємо усунути наявні недоліки в унормуванні прав і обов'язків осіб, залучених до проведення НСРД, доповнивши ст. 246 КПК України частиною 7 такого змісту: «7. Особа, залучена до проведення негласних слідчих (розшукових) дій:

1) має право: знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні вона залучена до проведення НСРД; ознайомлюватися з протоколом, складеним за результатами проведення НСРД, та заявляти клопотання

про внесення до нього змін, доповнень і зауважень; на відшкодування витрат, пов'язаних з участю у проведенні НСРД; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

2) зобов'язана: прибути за викликом слідчого, прокурора; сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи отриману інформацію, які стали відомі особі у зв'язку з виконанням її обов'язків.

За відмову без поважних причин від виконання покладених на неї обов'язків щодо сприяння у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії особа несе відповідальність, встановлену законом».

Вважаємо, що реалізація зазначеної пропозиції має справити позитивний вплив на підвищення ефективності організації та проведення НСРД у кримінальних провадженнях.

В статье рассмотрено состояние нормативно-правового регулирования процессуальных прав и обязанностей иных лиц, которые привлекаются к проведению негласных следственных (розыскных) действий, а также предложены изменения и дополнения к отдельным статьям КПК Украины в части, касающейся этой проблематики.

Ключевые слова: уголовное производство, участники уголовного производства, права и обязанности, негласные следственные (розыскные) действия, привлечение иных лиц.

In the paper the state of legal regulation of procedural rights and duties of another persons involved in the covert (search) surveillance is discussed. The amendments and supplements to certain articles of the Criminal Procedure Code of Ukraine in so far as relevant to this issue, are offered.

Key words: criminal proceeding, participants of a criminal proceeding, rights and duties, covert (search) surveillance, involvement of another persons.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.
2. Гольдберг Н. О. Проблеми регулювання конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. *National law journal: theory and practice*. 2016. № 2. С. 100–103.
3. Смірнова В. О. Проблеми визначення процесуального статусу окремих осіб у кримінальному провадженні. *Збірник наукових праць НА СБ України*. 2017. № 63. С. 222–228.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с. Т. 2. 664 с.
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.